

Pohjoismaiset alkoholi- monopolit

Tiivistelmä

Julkaisija Suomessa: Ehkäisevä päihdetyö EHYT ry

Abstrakti

Pohjoismaiset alkoholin vähittäismyyntimonopolit ovat Suomessa, Islannissa, Norjassa, Ruotsissa ja Färsaarilla (Tanskan kuningaskunnan itsehallintoalue) toimivia valtion omistamia yrityksiä, joilla on yksinoikeus hoitaa alkoholijuomien vähittäismyyntiä tiettyjä vähemmän alkoholia sisältäviä tuotteita lukuun ottamatta. Nämä monopolit, jotka ovat osa maidensa kansallisia alkoholistrategioita, asettavat etusijalle terveyteen ja hyvinvointiin liittyvät näkökohdat ja pyrkivät minimoimaan alkoholiin liittyviä haittoja alkoholijuomien tarjonnassa ja kulutuksessa. Toisin kuin muut vähittäiskaupat, ne eivät tavoittele voittoa, vaan keskittyvät ensisijaisesti kansanterveyteen ja hyvinvointiin. Tämän tiivistelmän pohjana olevassa teknisessä raportissa hahmotellaan pohjoismaisten alkoholimonopolioiden keskeiset periaatteet, selvitetään niiden rooli kokonaisvaltaisessa alkoholipolitiikassa, tarkastellaan niiden merkitystä Euroopan kansanterveydelle ja käsitellään keskeisiä haasteita, joita nämä monopolit kohtaavat nykyisessä tilanteessa.

Avainsanat

ALKOHOLINKÄYTÖN EHKÄISY

TERVEYS JA HYVINVOINTI

ALKOHOLIPOLITIikka

This work is available under the Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 3.0 IGO license (CC BY-NC-SA 3.0 IGO; <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/3.0/igo>).

Issued in English by WHO Regional Office for Europe in 2025 under the title Nordic alcohol monopolies, Executive summary.

© World Health Organization 2025

This translation was not created by WHO Regional Office for Europe. WHO Regional Office for Europe is not responsible for the content or accuracy of this translation. The original English edition shall be the binding and authentic edition. The translator of this publication is responsible for the accuracy of the translation.

© Ehkäisevä päihdetyö EHYT ry, 2025

Pohjoismaiset alkoholimonopolit

Tiivistelmä

Valtion omistamat vähittäismyyntimonopolit, jotka myyvät alkoholia tavoitteenaan alkoholiin liittyvien haittojen vähentäminen voiton tuottamisen sijasta

Alkoholinkäyttö on merkittävä ehkäistävissä oleva ennenaikaisen kuolleisuuden ja sairastuvuuden riskitekijä, joka on syy-yhteydessä yli 200 terveysongelmaan, kuten maksasairauksiin, syöpiin, sydän- ja verisuonitauteihin, tuberkuloosiin, HIV:iin/aidsiin, liikenneonnettomuuksiin, väkivaltaan ja itsemurhiin (1). Alkoholinkäyttö aiheuttaa vuosittain 2,6 miljoonaa kuolemantapausta maailmanlaajuisesti (2). Ponnisteluista huolimatta Euroopassa kulutetaan alkoholia henkeä kohti (APC) eniten maailmassa, ja alkoholi aiheuttaa Euroopan unionissa (EU) vuosittain noin 240 000 kuolemantapausta. Tämä johtuu pääasiassa alkoholin osuudesta sydän- ja verisuonitauteihin, syöpiin ja ruoansulatuskanavan sairauksiin (2,3). Tämä korostaa tarvetta tehokkaisiin politiikkatoimiin, joilla voidaan vastata edellä mainittuihin kansanterveyteen liittyviin haasteisiin, vähentää alkoholin aiheuttamia terveydellisiä ja taloudellisia rasitteita ja suojella haavoittuvia väestöryhmiä, joihin alkoholin haitat vaikuttavat suhteettomasti.

Tehokkaimpia ja kustannustehokkaimpia kansanterveysyhteisön hyväksymiä strategioita alkoholinkulutuksen ja siihen liittyvien haittojen vähentämiseksi ovat valmisteverojen korottaminen, kattavien mainontakieltojen asettaminen ja alkoholin saatavuuden sääntely vähittäismyyntipaikkoja koskevilla rajoituksilla (4,5). Nämä ovat kolme WHO:n suosittelemaa kustannus-hyötysuhteeltaan parasta alkoholipolitiikan keinoa (5,6).

Pohjoismaista Suomessa, Islannissa, Norjassa ja Ruotsissa sekä Färsaarilla (Tanskan kuningaskuntaan kuuluva itsehallintoalue) on perinteisesti harjoitettu alkoholipolitiikkaa, johon kuuluu valtion omistama vähittäismyyntimonopoli, jolla on yksinoikeus myydä alkoholijuomia ja jonka toimintaa ei ohjaa voitontavoittelu. Nämä monopoliin perustuvat alkoholipoliittiset järjestelmät perustettiin vähentämään näissä Euroopan osissa koettuja alkoholin aiheuttamia haittoja. Monopolit olivat joko vaihtoehto kieltolaille tai sen korvannut järjestelmä (7,8). Ne ovat ajan mittaan kehittyneet vuoropuhelussa kansalaisten kanssa, ja taustalla on vaikuttanut kulutuksen, haittojen ja juomatapojen huolellinen seuranta (9).

Nykyään pohjoismaiset alkoholimonopolit ovat valtion omistamia vähittäismyyntiyksiköitä, jotka toimivat ministeriöidensä valvonnassa ja jotka on täysin integroitu kansallisiin alkoholistrategioihin. Nämä monopolit perustettiin lieventämään alkoholin aiheuttamia terveys- ja yhteiskunnallisia haittoja, ja siksi alkoholin saatavuuden hillitseminen on niille valtion tulojen hankkimista tärkeämpää. Tämä kuvastaa sitoutumista kansanterveydellisiin tavoitteisiin ja on linjassa laajempien poliittisten, yhteisön hyvinvointia suojelevien tavoitteiden kanssa. Vaikka sääntelyn ja politiikan yksityiskohdat sekä kunkin monopolin osuus kulutuksesta ja myynnistä vaihtelevat maittain, pohjoismaisen lähestymistavan yleinen rakenne ja tavoite ovat yhteisiä ja muistuttavat toisiaan eri kansallisissa järjestelmissä. Yleiskatsaus näistä järjestelmistä löytyy kuvasta 1.

Alkoholin vähittäismyyntimonopoleja koskevat keskeiset indikaattorit Pohjoismaissa

Suomi

5 584 264

Väestö, 2023

**Alkoholin kulutus litroina
(yli 15 vuotta)^a**

8,7 yhteensä

7,4 tilastoitu, 1,2 tilastoimatton (2023)

**Valtion
vähittäismyyntimonopoli**

Alko, jolla on yksinoikeus myydä yli 8 tilavuusprosenttia alkoholia sisältäviä alkoholijuomia ja yli 5,5 tilavuusprosenttia alkoholia sisältäviä juomasekoituksia

**Myymälöiden/
myyntipisteiden määrä**

372 myymälää
126 noutopistettä (2023)

Ostoikä

18 vuotta, alkoholijuomat, joiden alkoholipitoisuus on alle 22 %

20 vuotta, alkoholijuomat, joiden alkoholipitoisuus on vähintään 22 %

Yleiset aukioloajat

Maanantaista torstaihin: 9.00–21.00 tai 9.00–18.00, myymälän sijainnista riippuen

Perjantai: 9.00–21.00

Lauantai: 9.00–18.00

Kaikki myymälät suljettu sunnuntaisin.

Poikkeukset: rajoitetut aukioloajat tai myymälät suljettu juhlapyhinä.

Verkkomyynti

Kyllä.

Kotiinkuljetus

Ei. (Toimitus vain Alkon noutopisteisiin)

Tilamyynti sallittu

Kyllä. Sallittu marjaviineille, käsityöluuille ja mallasjuomille, joiden alkoholipitoisuus on enintään 12 %.

**Monopolin osuus
kulutuksesta/myynnistä**

39,0 % tilastoidusta kulutuksesta
33,5 % kokonaiskulutuksesta (2022)

Omistajuus ja vastuu

Sosiaali- ja terveysministeriö

^a Litroina sataprosenttista alkoholia. Tiedot perustuvat kansallisiin lähteisiin (10).

Norja

5 519 594

Väestö, 2023

Alkoholin kulutus litroina (yli 15 vuotta)^a	7,3 yhteensä 6,7 tilastoitu, 0,6 tilastoimaton (2022)
Valtion vähittäismyyntimonopoli	Vinmonopolet, jolla on yksinoikeus myydä alkoholia, jonka alkoholipitoisuus on yli 4,7 %
Myymälöiden/ myyntipisteiden määrä	348 myymälää (2023)
Ostoikä	18 vuotta: alkoholijuomat, joiden alkoholipitoisuus on alle 22 % 20 vuotta: alkoholijuomat, joiden alkoholipitoisuus on vähintään 22 %
Yleiset aukioloajat	Maanantaista perjantaihin: 10.00–18.00 Lauantai: 10.00–16.00 Kaikki myymälät suljettu sunnuntaisin, jouluaattona, 1. toukokuuta ja 17. toukokuuta sekä yleisinä vapaapäivinä. Poikkeukset: joillakin myymälöillä on lyhyemmät aukioloajat
Verkkomyynti	Kyllä.
Kotiinkuljetus	Kyllä.
Tilamyynti sallittu	Kyllä. Sallittu tuotteille, joita Euroopan talousalueen sopimus ei kata ja joiden alkoholipitoisuus on enintään 22 prosenttia, edellyttäen, että ne valmistetaan paikan päällä, että vähintään kolmasosa niiden ainesosista on itse tuotettuja, että niihin ei ole lisätty alkoholia ja että niiden vuotuinen myynti ei ylitä 15 000 litran rajaa.
Monopolin osuus kulutuksesta/myynnistä	49,7 % tilastoidusta kulutuksesta (2022)
Omistajuus ja vastuu	Terveys- ja hoitoministeriö

^a Tiedot perustuvat kansallisiin lähteisiin (11).

Ruotsi

10 536 632

Väestö, 2023

**Alkoholin kulutus litroina
(yli 15 vuotta)^a**

8,6 yhteensä

7,4 tilastoitu, 1,2 tilastoimaton (2023, ennakkotieto)

**Valtion
vähittäismyyntimonopoli**

Systembolaget, jolla on yksinoikeus myydä alkoholijuomia, joiden alkoholipitoisuus on yli 3,5 %

**Myymälöiden/
myyntipisteiden määrä**

452 myymälää
467 asiamiestä (2023)

Ostoikä

20 vuotta

Yleiset aukioloajat

Maanantaista perjantaihin: 10.00–20.00
Lauantai: 10.00–15.00
Kaikki myymälät suljettu sunnuntaisin.
Poikkeukset: rajoitetut aukioloajat tai myymälät suljettu juhlapyhinä.

Verkkomyynti

Kyllä.

Kotiinkuljetus

Kyllä.

Tilamyynti sallittu

Kyllä. Vuodesta 2025 alkaen sallittu pientuottajille, jotka valmistavat enintään 75 000 litraa väkeviä alkoholijuomia, 400 000 litraa käymisteitse valmistettuja juomia, joiden alkoholipitoisuus on enintään 10 prosenttia, tai enintään 200 000 litraa käymisteitse valmistettuja juomia, joiden alkoholipitoisuus on yli 10 prosenttia. Myynti sallittu vain klo 10.00–20.00 välisenä aikana kävijöille, jotka ovat maksaneet opastetusta kierroksesta tai luennosta, ja yksittäisen ostoksen enimmäismäärä on 3 litraa viiniä, olutta tai siideriä ja 700 ml väkeviä alkoholijuomia.

**Monopolin osuus
kulutuksesta/myynnistä**

83,3 % tilastoidusta kulutuksesta
70,3 % kokonaiskulutuksesta (2022)

Omistajuus ja vastuu

Valtiovarainministeriö

^a Tiedot perustuvat kansallisiin lähteisiin (12).

Islanti

393 600

Väestö, 2023

**Alkoholin kulutus litroina
(yli 15 vuotta) ^a**

7,7 tilastoitu kulutus (2023)

**Valtion
vähittäismyyntimonopoli**

Vínbúðin on Islannin alkoholi- ja tupakkayhtiön (ÁTVR) vähittäismyyntiketju, jolla on yksinoikeus myydä alkoholia, jonka alkoholipitoisuus on yli 2,25 %. ÁTVR:llä on yksinoikeus alkoholijuomien ja tupakan myyntiin. Vuodesta 2022 lähtien panimot ovat saaneet myydä tuotteitaan suoraan asiakkaille. Verkkomyynnin yksinoikeudet ovat edelleen oikeudellisesti kiistanalainen alue.

**Myymälöiden/
myyntipisteiden määrä**

50 myymälää
7 toimituspistettä

Ostoikä

20 vuotta

Yleiset aukioloajat

Maanantai -torstai: 11.00–18.00
Perjantai: 11.00–19.00
Lauantai: 11.00–18.00
Kaikki myymälät suljettu sunnuntaisin.

Verkkomyynti

Kyllä. Verkkomyyntimonopolin yksinoikeudet ovat edelleen oikeudellisesti kiistanalainen alue.

Kotiinkuljetus

Kyllä.

Tilamyynti sallittu

Kyllä. Vain panimoille.

**Monopolin osuus
kulutuksesta/myynnistä**

68,0 % tilastoidusta kulutuksesta (2023)

Omistajuus ja vastuu

Valtiovarain- ja talousministeriö

^a Tiedot perustuvat kansallisiin lähteisiin (13).

Färsaaret

53 270
Väestö, 2023

Alkoholin kulutus litroina ^a	6,5 yhteensä (2022) Alkoholin kulutusta litroina (yli 15 vuotta): ei voida määrittää
Valtion vähittäismyyntimonopoli	Rúsdrekkasøla Landsins, jolla on yksinoikeus myydä kaikkia alkoholijuomia, joiden alkoholipitoisuus on yli 2,8 tilavuusprosenttia, verottomat juomat mukaan lukien
Myymälöiden määrä	6 myymälää
Ostoikä	18 vuotta
Yleiset aukioloajat	Kuuden nykyisen myymälän aukioloajat vaihtelevat, ja perjantaisin ja lauantaisin aukioloajat ovat yleensä lyhyemmät. Kaikki myymälät suljettu sunnuntaisin.
Verkkomyynti	Kyllä.
Kotiinkuljetus	Kyllä.
Tilamyynti sallittu	Ei.
Monopolin osuus kulutuksesta/myynnistä	Tietoja ei ole saatavilla
Omistajuus ja vastuu	Terveysministeriö

^a Tiedot perustuvat kansallisiin lähteisiin (14,15).

Pohjoismaiset monopolit ovat osa kokonaisvaltaista toimintapolitiikkaa, jolla tavoitellaan alkoholinkulutuksen vähentämistä

Toisin kuin päivittäistavarakaupoissa ja muissa vähittäismyymälöissä, joissa alkoholin myyntiä ohjaavat usein markkinointistrategiat ja voiton tavoittelu, pohjoismaiset vähittäismyyntimonopolit tarjoavat alkoholin hankintaan järjestelmällisen ja sosiaalisesti vastuullisen ympäristön, jossa kansanterveys asetetaan voiton tavoittelun edelle. Monopolit vaikuttavat erilaisten mekanismien kautta, jotka ovat linjassa edellä kuvattujen WHO:n kustannus-hyötysuhteeltaan parhaaksi arvioimien toimien kanssa:

-
- Ne rajoittavat alkoholin saatavuutta vähentämällä myyntipisteiden määrää alueella, rajoittamalla myyntiaikoja ja -päiviä sekä toimeenpanemalla kansallisia ikärajoja.
 - Ne ovat kiinteä osa kansallisia alkoholistrategioita, jotka asettavat korkeat alkoholin valmisteverot, eikä monopolien vähittäismyymälöissä käytetä hinnoittelua myynninedistämiseen. Vaikka valtion veroviranomaiset vastaavat alkoholiverojen keräämisestä, monopolit määräävät vähittäishinnat avoimen hinnoittelujärjestelmän mukaisesti eikä niiden myymälöissä käytetä alennusmyyntejä tai muita hinnoittelustrategioita.
 - Ne rajoittavat markkinointia eivätkä käytä mainontaa tai muita myynninedistämisen ja myynnin maksimoinnin muotoja myyntipisteissään, verkkosivustoillaan tai muissa viestintäkanavissaan.
-

Sen lisäksi, että pohjoismaiset monopolit hoitavat alkoholimyyntiä vastuullisesti, ne myös tiedottavat yleisöä alkoholiin liittyvistä haitoista ja suojelevat nuoria erityisesti myymälöiden tiukoilla ikärajaratkaisuilla. Lisäksi monopolit jakavat vanhemmille/huoltajille tietoa alkoholin vaikutuksista lapsiin ja edistävät vastuullista käyttäytymistä erilaisten kampanjoiden avulla. Ne ovat myös lisänneet tietoisuutta alaikäisten juomisesta, antaneet aikuisille ohjeita siihen, miten alkoholista voi keskustella lasten ja nuorten kanssa, ja rahoittaneet politiikan perustana käytettävää tutkimusta (16–18). Näiden aloitteiden ansiosta asenteet alaikäisten alkoholinkäyttöä kohtaan ovat tiukentuneet ja asenteet alkoholia kohtaan ovat valistuneempia niissä Pohjoismaissa, joissa on monopoli. Tämä käy ilmi erityisesti verrattaessa maita Tanskaan, jossa ainoana Pohjoismaana ei ole monopolia ja jossa nuorten alkoholinkäyttö on Euroopan korkeinta (17,19,20).

Pohjoismaiset alkoholimonopolit osallistuvat myös kansanterveyskampanjoihin, myöntävät merkittäviä varoja tutkimukseen riippumattomien toimielinten kautta ja tekevät yhteistyötä valtion viranomaisten, kansalaisjärjestöjen ja riippumattomien tutkijoiden kanssa. Tämä yhteistyö parantaa niiden kykyä palkata asiantuntevaa henkilökuntaa ja levittää tehokkaasti tietoa onnistuneesta alkoholipolitiikasta. Niiden vahva rooli riippumattoman tutkimuksen rahoittamisessa ja edistämisessä on ollut ratkaisevan tärkeä alkoholiin liittyvien ongelmien ratkaisemisessa. Lisäksi monopoleilla on ratkaiseva rooli tutkimuksen edistämässä, mukaan lukien niiden osallistuminen kokeellisempiin alkoholipoliittisten muutosten toteuttamissuunnitelmiin. Tämä puolestaan mahdollistaa näiden poliittisten muutosten vanhemman arvioinnin.

Alkoholin kulutus henkeä kohden (APC) ja alkoholin aiheuttamat haitat ovat Pohjoismaiden monopolimaissa EU:n tasoa matalammalla kokonaisvaltaisen politiikan ansiosta

Monopoleihin perustuvien alkoholipolitiikkajärjestelmien luominen näyttää kannattaneen, sillä monopoleista on tullut keskeinen piirre Pohjoismaiden alkoholipolitiikkajärjestelmissä. Valtion omistamien monopolien, korkeiden verojen ja hintojen, markkinointirajoitusten, tiukasti valvottujen ikärajojen, liikennevalvonnan puhallutusten sekä hyvin toimivien sosiaali- ja terveydenhuoltojärjestelmien yhdistelmä on osaltaan vaikuttanut siihen, että APC ja alkoholiin liittyvien terveydellisten ja sosiaalisten haittojen määrä on suhteellisen alhainen alueella, joka on perinteisesti tunnettu haitallisista juomistottumuksista ja korkeasta alkoholikuolleisuudesta.

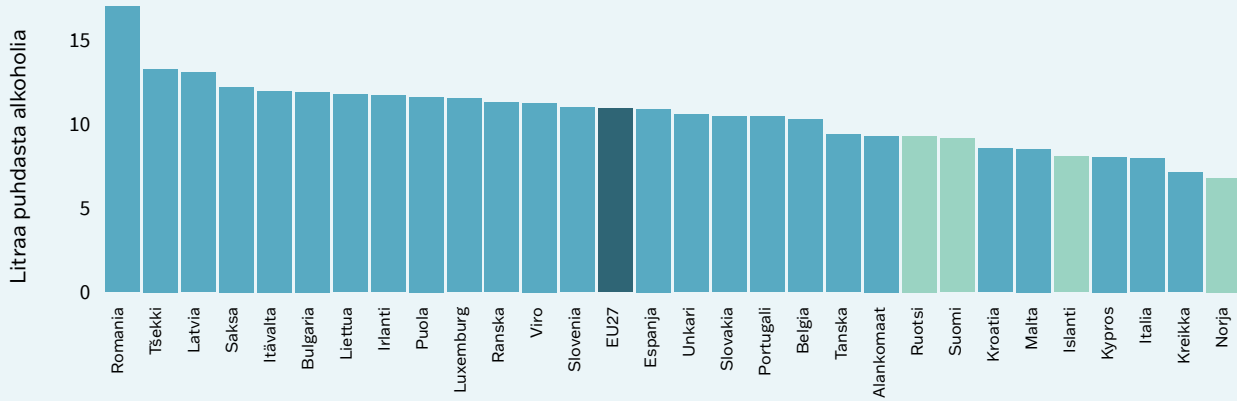
Pohjoismaissa on perinteisesti ollut vallalla pohjoiset/itäiset juomatavat, joille on ominaista humalajuomisen yleisyys (kansanterveydellisesti erityisen huolestuttava alkoholinkäyttötapa, koska siihen liittyy välittömiä riskejä kuten alkoholimyrkytyksiä ja loukkaantumisia), väkevien alkoholijuomien suosiminen, julkisen päihtymyksen hyväksyminen ja alkoholinkäyttö usein muuten kuin ruokailun yhteydessä (8). Juomatottumukset ovat kuitenkin muuttuneet ajan myötä, ja pohjoismaiset alkoholimonopolit ovat vaikuttaneet tähän muutokseen merkittävästi. Monopolit ovat monipuolistaneet juomavaihtoehtoja ja muuttaneet mieltymyksiä omissa maissaan tarjoamalla myymälöissään laajan valikoiman alkoholituotteita (paljon laajempi valikoima kuin mitä olisi ollut saatavilla, jos se olisi määritetty kaupallisesti). Tämä on tukenut siirtymistä väkevistä alkoholijuomista kohti juomia, joiden alkoholipitoisuus on pienempi. Muutosta tuskin olisi tapahtunut, jos markkinavoimat olisivat yksin määrittäneet saatavilla olevat vaihtoehdot. Lisäksi alkoholimonopolit ovat olleet keskeisiä alkoholin saatavuuden sääntelyssä, kansanterveysaloitteiden tukemisessa, alkoholinkäyttöön liittyvien riskien esillä pitämisessä sekä tietoisemman ja sosiaalisesti vastuullisempien juomatapojen edistämässä (8,21).

Pohjoismaissa, joissa on alkoholin vähittäismyyntimonopoli, alkoholin kulutus henkeä kohden on EU:n keskiarvoa matalampi kaikkien ryhmien, myös nuorten, osalta (19,20). Myös alkoholista johtuvien haittojen (mitattuna toimintakykypainotettuina elinvuosina ja alkoholin aiheuttamina kuolemantapauksina) määrä on niissä yleensä alhaisempi kuin useimmissa EU-maissa. Islannissa, Norjassa ja Ruotsissa luvut ovat Euroopan alhaisimpia, kun taas Suomessa alkoholista johtuvien kuolemantapausten ja toimintakyvyttömyyden prosenttiosuudet ovat lähempänä EU:n keskiarvoa (20). Tämä selittyy osittain suurilla eroilla humalahakuisessa juomisessa: Islannissa ja Suomessa sen määrä ylittää EU:n keskiarvon, kun taas Ruotsissa ja Norjassa se on keskiarvon alapuolella (kuva 2).

Huomattava ero alkoholin aiheuttamissa haitoissa Suomen ja muiden Pohjoismaiden monopolimaiden välillä johtuu osittain Suomen liberaalimmasta alkoholipolitiikasta, jota on ajan mittaan asteittain lievennetty. Esimerkiksi vuonna 1969 monopolin yksinoikeutta myydä alkoholijuomia kavennettiin, kun päivittäistavarakaupat saivat luvan myydä olutta, jonka alkoholipitoisuus oli enintään 4,7 prosenttia. Tätä rajaa nostettiin 5,5 tilavuusprosenttiin ja laajennettiin tislatausta alkoholista tehtyihin juomiin vuonna 2018 ja viimeksi rajaa nostettiin vuonna 2024 käymisteitse valmistettujen juomien osalta 8 tilavuusprosenttiin (22–24). Lisäksi vuonna 1995 päivittäistavarakaupan määritelmää laajennettiin koskemaan myös kioskeja ja huoltoasemia, mikä lisäsi entisestään alkoholin saatavuutta (22). 1990-luvulta alkuun verrattuna Suomen monopolimyyntimälöiden määrä on kasvanut 50 prosenttia ja niiden aukioloaikoja on pidennetty noin 50 prosenttia (25,26). Aukioloajat ovat tällä hetkellä Pohjoismaiden pisimmät (ks. edellä oleva kuva).

a) Koko aikuisväestön (yli 15 vuotta) APC;^a b) (ikävakioidun) humalajuomisen esiintyvyys;^b ja c) alkoholiin liittyvien kuolemantapausten prosenttiosuus kaikista kuolemantapauksista EU27-maissa, Islannissa ja Norjassa vuonna 2019

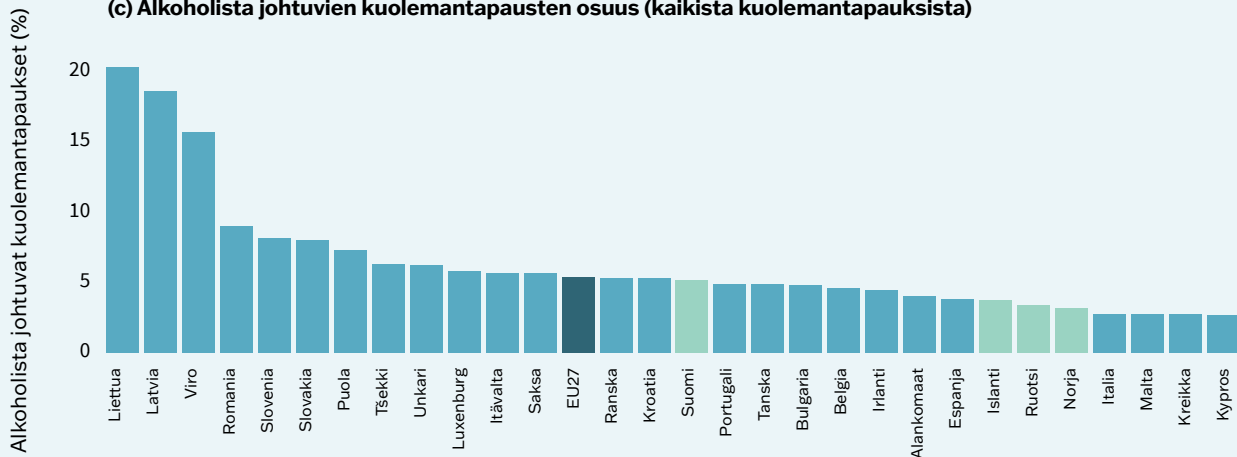
(a) Aikuisväestön (APC) (yli 15 vuotta) alkoholin kulutus henkeä kohden

(b) Ikävakioitu humalajuominen

(c) Alkoholisti johtuvien kuolemantapausten osuus (kaikista kuolemantapauksista)

^a Alkoholin kulutus henkeä kohden eli APC mitataan litroina puhdasta alkoholia. ^b Humalajuomisen määritelmää on vähintään 60 g puhtaan alkoholin (5–6 alkoholiannosta) nauttiminen vähintään kerran edellisen kuukauden aikana. Lähde: Global Information System on Alcohol and Health (WHO:n maailmanlaajuiset arviot tuotetaan keräämällä ja standardoimalla tietoja useista lähteistä ja käyttämällä tilastollisia malleja aukkojen täyttämiseksi) (20).

Vahvasta kansalaisten tuesta huolimatta kattavia monopolijärjestelmiä uhkaa romahdus, jolla voi olla tuhoisia kansanterveydellisiä seurauksia

Pohjoismaiset alkoholimonopolit nauttivat vahvaa julkista tukea ja suurta luottamusta, koska niiden nähdään tarjoavan hyvää palvelua asiakkaan näkökulmasta sekä rajoitusten ymmärretään palvelevan yhteisöä ja ehkäisevän itselle ja muille aiheutuvaa haittaa. Esimerkiksi Ruotsissa yleinen luottamus Systembolagetiin nousi 24 prosentista vuonna 2004 aina 58 prosenttiin vuonna 2022, kun taas yleinen tuki alkoholin myynnille ruokakaupoissa laski vastaavasti (27). Vastaavasti Vinmonopoletilla on Norjassa hyvä maine, sillä 87 prosenttia vastaajista suhtautuu siihen myönteisesti ja 60 prosenttia tukee sen yksinoikeutta alkoholijuomien vähittäismyyntiin (28). Suomessa 55 prosenttia väestöstä tukee Alkon roolia alkoholihaittojen vähentämisessä, mikä osoittaa, että Alkon kansanterveydellinen tehtävä saa johdonmukaisen tuen (29). Samalla monopolit vastaavat kuluttajien intresseihin ja tarpeisiin keskittymällä vastuullisuuteen ja puuttumalla ympäristövaikutuksiin alkoholin koko tuotanto- ja toimitusketjussa (30–32). Esimerkiksi ruotsalaisissa alkoholituotteissa on pian merkinnät, joissa kerrotaan niiden ympäristövaikutukset, mikä auttaa kuluttajia tekemään tietoon perustuvia valintoja (33).

Tästä julkisesta tuesta huolimatta viime aikoina on kuitenkin tehty poliittisia aloitteita alkoholin myynnin sallimiseksi tai laajentamiseksi monopolien ulkopuolelle. Kuten edellä mainittiin, Suomi on hiljattain sallinut käymisteitse valmistettujen alkoholijuomien, joiden alkoholipitoisuus on alle 8 prosenttia, ja tislattujen juomien, joiden alkoholipitoisuus on alle 5,5 prosenttia, myynnin monopolimyyntien ulkopuolella. Käynnissä on myös lainsäädäntöuudistus alkoholin kotiinkuljetuksesta (34). Ruotsissa ollaan parhaillaan sallimassa alkoholijuomien tilamyyntiä, ja uudessa oikeusjutussa haastetaan monopolin yksinoikeus verkkomyyntiin (35,36). Samoin Islannin lainsäädäntöön äskettäin tehdyt muutokset ovat vähentäneet valtion monopolin asemaa, sillä paikalliset panimot voivat myydä tuotteitaan suoraan kuluttajille (37). Myös alkoholinverkkokauppiat hyödyntävät alkoholin verkkomyynnissä lainsäädännöllisiä epäselyvyyksiä (38).

Nämä lainsäädännölliset muutokset uhkaavat heikentää monopolien pitkäaikaista roolia haittojen vähentämisessä ja aiheuttavat merkittäviä kansanterveydellisiä riskejä, jotka johtuvat alkoholin saatavuuden mahdollisesta lisääntymisestä. Ilmoilla on huolia kattavien pohjoismaisten alkoholimonopolijärjestelmien purkamisesta. Historiallinen tieto ja skenaariomallinnus osoittavat johdonmukaisesti, että alkoholin myynnin yksityistäminen ja monopolien markkinaosuuden pienentäminen johtaisivat alkoholin kulutuksen ja siihen liittyvien haittojen lisääntymiseen Pohjoismaissa. Esimerkiksi oluen myynnin osittainen yksityistäminen Ruotsissa ja Suomessa on historiallisesti johtanut kokonaiskulutuksen kasvuun erityisesti nuorten keskuudessa (39,40). Viimeaikaisten tutkimusten mukaan vähittäismyyntimonopolien purkaminen lisäisi kulutusta entisestään, pahentaisi terveys- ja sosiaalisia ongelmia ja aiheuttaisi huomattavia yhteiskunnallisia kustannuksia (41).

Alkoholi ei ole tavanomainen hyödyke, koska sillä on huomattavia terveydellisiä, sosiaalisia ja taloudellisia vaikutuksia. Tämä tosiasia tunnustaen pohjoismaiset alkoholimonopolit toteuttavat tiukkaa sääntelyä alkoholin haittojen lieventämiseksi. Alkoholin erityiskohtelu korostaa sen ainutlaatuisuutta asemaa ja kuvastaa yhteiskunnan huolta haitoista, joita se voi aiheuttaa. Tämä puolestaan on osoitus sitoutumisesta kansanterveyden suojeluun ja alkoholiin liittyvien riskien vähentämiseen. Nykyään pohjoismaiset alkoholimonopolit tunnustetaan nykyaikaisiksi, tehokkaiksi ja mukautuviksi alkoholipolitiikan välineiksi. Ne ovat perustavanlaatuinen ja tarpeellinen osa kattavaa kansanterveysstrategiaa, jolla pyritään minimoimaan alkoholiin liittyvät haitat.

14. Rúsdrekkasøla Landsins [Färssaarten kansallinen alkoholijuomien vähittäismyyntimonopoli, virallinen verkkosivusto] (<https://rusan.fo/>).
15. Alcohol. Tórshavn: Hagstova Føroya (Färssaarten tilastokeskus); 2023(<https://hagstova.fo/en/society/terveys/alkoholi>).
16. Vær grei, si nei [Ole reilu, sano ei]. Oslo: Vinmonopolet; 2024(<https://www.vinmonopolet.no/content/om-oss/samfunnsoppdrag/kampanjer/vaer-grei-si- nei>) (norjaksi).
17. Dryckeskultur så in i Norden: så ser vi på alkohol i Sverige, Norge, Finland och Danmark [Juomakulttuuri Pohjoismaissa: miten suhtaudumme alkoholiin Ruotsissa, Norjassa, Suomessa ja Tanskassa]. Tukholma: IQ; 2022(<https://www.iq.se/app/uploads/Rapport-alkoholindex-2021-webbtill.pdf>) (ruotsiksi).
18. Sjödin L, Karlsson P, Raninen J. Psychosocial correlates of drinking transitions: a longitudinal study among adolescents in Sweden. *Drug Alcohol Rev.* 2024;43(3):643–53 (<https://doi.org/10.1111/dar.13632>).
19. ESPAD Group. ESPAD report 2019: results from the European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs. EMCDDA Joint Publications. Luxembourg: Euroopan unionin julkaisutoimisto; 2020(<http://www.espad.org/espad-report-2019>).
20. Alkoholija ja terveyttä koskeva maailmanlaajuinen tietojärjestelmä [verkkotietokanta]. Global Health Observatory. Geneva: World Health Organization; n.d. (<https://www.who.int/data/gho/data/themes/global-information-system-on-alcohol-and-health>).
21. Correia D, Manthey J, Neufeld M, Ferreira-Borges C, Olsen A, Shield K et al. Classifying national drinking patterns in Europe between 2000 and 2019: a clustering approach using comparable exposure data. *Addiction.* 2024;119(9):1543–53 (<https://doi.org/10.1111/add.16567>).
22. Karlsson T, Mäkelä P, Tigerstedt C, Keskimäki I. The road to the Alcohol Act 2018 in Finland: a conflict between public health objectives and neoliberal goals. *Health Policy.* 2020;124(1):1–6 (<https://doi.org/10.1016/j.healthpol.2019.10.009>).
23. Mäkelä P, Österberg E. Weakening of one more alcohol control pillar: a review of the effects of the alcohol tax cuts in Finland in 2004. *Addiction.* 2009;104(4):554–63 (<https://doi.org/10.1111/j.1360-0443.2009.02517.x>).
24. Hallituksen esitys laiksi alkoholilain muuttamisesta, alkoholin kotiinkuljetus. Suomi; 2023 (STM101:00/2023; <https://stm.fi/en/project?tunnus=STM101:00/2023>)
25. Lindeman M, Karlsson T, Österberg E. Public opinions, alcohol consumption and policy changes in Finland, 1993–2013. *Nordisk Alkohol Nark.* 2013;30(6):507–24 (<https://doi.org/10.2478/nsad-2013-0048>).
26. Karlsson T, toimittaja. Alcohol in Finland in the early 2000s: consumption, harm and policy. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus; 2009(<https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/79838/79ae3ac8-34d2-4df5-b576-648e0cacfa55.pdf>).
27. Karlsson D, Holmberg S, Weibull L. Svenska folket tycker om Systembolaget [Ruotsalaiset pitävät Systembolagetista]. Teoksessa: Andersson U, Öhberg P, Carlander A, Martinsson J, Theorin N, toimittajat. Ovisshetens tid [Epävarmuuden aika]. Göteborg: Göteborgin yliopisto; 2023 (<https://www.gu.se/sites/default/files/2023-05/Svenska%20folket%20tycker%20om%20Systembolaget%20-%20F%C3%B6rhandspublicering.pdf>) (ruotsiksi).

28. Vipps på topp i Traction Norge [Vipps Traction Norgen kärjessä] [uutistiedote]. Apeland; 20.3.2024 (<https://www.apeland.no/vipps-pa-topp-i-omdommemalingen-traction-norge/>).
29. Karlsson T. Alkoholipoliittiset mielipiteet 2023: puolet väestöstä nykyisestä alkoholipoliitikasta kannalla. Helsinki: Suomen Virallinen Tilasto (SVT); 2023([https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/146262/ Alkoholipoliittiset%20mielipiteet%202023.pdf](https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/146262/Alkoholipoliittiset%20mielipiteet%202023.pdf)).
30. Våra hållbarhetsmål: så gör vi skillnad [Kestävyytavoitteemme: näin vaikutamme]. Tukholma: Systembolaget; 2023 (<https://www.omsystembolaget.se/hallbarhet/mal-och-uppfoljning/>). (ruotsiksi)
31. Klima og miljø [Ilmasto ja ympäristö]. Oslo: Vinmonopolet; 2023(<https://www.vinmonopolet.no/content/om-oss/barekraft/klima-og-miljo>) (norjaksi).
32. Produktens hållbarhet [Tuotteen vastuullisuus]. Helsinki: Alko; 2024(<https://www.alko.fi/sv/ansvarsfullt/produktens-hallbarhet>). (ruotsiksi)
33. Hållbarhet på Systembolaget [Vastuullisuus Systembolagetissa]. Tukholma: Systembolaget; 2024 (<https://www.omsystembolaget.se/hallbarhet/>)(ruotsiksi).
34. Vahva ja välittävä Suomi: hallituksen visio. Helsinki: Suomen hallitus; 2023 (<https://valtioneuvosto.fi/hallitukset/hallitusohjelma#/>).
35. Regeringen presenterar förslag om gårdsförsäljning av alkoholdrycker [Hallitus esittää ehdotuksia alkoholijuomien tilamyynnistä] [lehdistötiedote]. Ruotsin hallitus; 5.6.2024 (<https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2024/06/regeringen-presenterar-forslag-om-gardsforsaljning-av-alkoholdrycker/>).
36. Vinhandeln på internet [Viinikauppa Internetissä]. Ruotsin korkein oikeus; 2022 (Mål: T 4709-22; <https://www.domstol.se/hogsta-domstolen/avgoranden/2022/122171>)(ruotsiksi).
37. In focus: relaxing legislation on alcohol sales [uutinen]. Iceland Review. 19.9.2022 (<https://www.icelandreview.com/in-focus/in-focus-relaxing-legislation-on-alcohol-sales/>).
38. Health minister calls for action on online alcohol sales [uutinen]. Iceland Review. 12.6.2024 (<https://www.icelandreview.com/news/politics/health-minister-calls-for-action-on-online-alcohol-sales/>).
39. Ramstedt M. The repeal of medium-strength beer in grocery stores in Sweden: the impact on alcohol- related hospitalizations in different age groups. Teoksessa: Room R, toimittaja. Pohjoismaisen alkoholipoliittikan vaikutukset: mitä tapahtuu juomiselle ja haitoille, kun alkoholivalvonta muuttuu. Helsinki: Nordic Council for Alcohol and Drug Research; 2002:117–31 (<https://iogt.org/wp-content/uploads/2015/03/nad42.pdf>).
40. Mäkelä P. Who started to drink more? A reanalysis of the change resulting from a new alcohol law in Finland in 1969. Helsinki: Nordic Council for Alcohol and Drug Research; 2002 (<https://www.julkari.fi/handle/10024/91417>).
41. Sherk A, Stockwell T, Sorge J, Churchill S, Angus C, Chikritzhs T et al. The public –private decision for alcohol retail systems: examining the economic, health, and social impacts of alternative systems in Finland. Nordisk Alkohol Nark. 2023;40(3):218–32 (<https://doi.org/10.1177/14550725231160335>).